

Glimt af skjalde, legere, stadsmusikanten hans svende og spillemænd i Danmark år 800-1849

af Jens Kragh

Jeg har undret mig over hvorfor folkemusikken i Danmark hovedsagelig er sammensat af dur dansemelodier i taktarterne: 2/4 – 3/4 – 6/8. Hvor er dansemelodierne i den doriske skala (mol klingende) eller i den mixolydiske skala (dur klingende). Jo, de er i rock- og jazzmusikken i dag, men hvad er sket tilbage i tiden?

Vores skandinaviske broderlande er fyldt med mol klingende folkemelodier, Skotland, Irland er fyldt med dem.

Hvorfor er der ingen sækkepiber der har været med gennem tiden til i dag. Ja, hvorfor er lyren og de simple træfløjter, skalmejer, puls og rytme instrumenter ikke fulgt med i tiden op til i dag.

Jeg er klar over, at vi i vores folkeviser har en rigdom af melodier i mol klingende skalaer. Så hvorfor er de ikke i dansemelodierne. Er de bare forsvundet i den blå luft eller er der en forklaring?

Jeg har kikket i forskellige kilder, for at se om der er en forklaring i historien om de folkemusikalske instrumenter, musikken og menneskene der fulgte med dem fra omkring år 800 til år 1849.

År 800. Vikingetidens skjalde var højt ansete budbringere, underholdere, digtere, fortællere og om konger, høvdinge og hirdmænds heltemodige bedrifter. Nogle blev endda betalt for deres vers og sang. Brage Boddason (ca. år 800- ca. 850) er den ældst kendte skjald der findes bevarede værker fra, mest kendt for *Ragnarsdrápa* tilegnet Ragnar Lodbrog. Instrumenterne kunne være: Bjælder, rasler, lyre, benbrummer, panfløjte, trælor. "Falster piben" fundet i 1985 under udgravningen af et mindre bådeværft nær Nørre Snekkebjerg og Stubbekøbing ved Fribrødre Å på Falster, dateret til år 1050-1100. Den er måske en del af en sækkepipe, og har lighed med fund i York og Lund "Lund piben" der også er rørbladsinstrumenter.

År 1000. Middelalderens musikudøvelse var domineret af kirken, særligt den enstemmige sang uden harmonier, også kaldet gregoriansk sang. Det var de katolske munkes liturgiske brugsmusik under den kirkelige handling. Første gang et orgel omtales i Danmark er år 1237 hvor domkirkeorglet i Lund bliver nævnt. Kirken/præsterne var meget imod folkelig udøvelse af instrumentalmusik uden for kirkerne. Her var livet med dans, sang og bægerklang til lyden af: tromme, skalmeje, fløjte, drejelire, lyre, og sækkepipe, et yndet aktiv blandt den jævne og fattige borger.

Glimt af skjalde, legere, stadsmusikanten hans svende og spillemænd i Danmark år 800-1849

Middelalderens musikudøvere kan deles i tre grupper.:

- 1. Kirkens præster og munke der dyrkede sangen til Gud.
- 2. De højere rangerende betalte legere "Narren" ansat hos, adelsfolk og sågar kongelige (troubadourer/minnesangere), der sang om krig og kærlighed, som underholdt ved fester og højtideligheder.
- 3. de folkelige spillemænd, der spillede til fest og glæde for almuen. De var lokale folk eller omrejsende musikere og omtales, som: legere, klovne, akrobater eller gøglere. De stod uden for det almindelige samfund, og rangerede socialt på linje med rakkere, bødler og tatere, der alle holdt til i møllestuerne uden for byerne. Straffen for at dræbe en omrejsende musiker/gøgler var meget mildere end straffen for at dræbe en bonde, smed eller en møller.

I årene 1300-1400 blev byerne rigere og mere magtfulde. Der tilknyttedes musikere til de rige og bedre borgerskabs arrangementer og fester.

Den ældst kendte kontrakt med en musiker i Danmark er fra Århus, omkring år 1500, hvor spillemanden Jes Lassen blev ansat som spillemand. På det tidspunkt kom musikere tilrejsende sydfra særligt fra de tyske grevskaber. De slog sig ned og udviklede musiklivet og efterhånden blev Danmark selvforsynende med musikere. Flere blev efterhånden uddannet som musikere i mesterlære hos de tilrejsende musikere.

Fra omkring år 1500 blev inspirationen fra de tilrejsende musikere fra syd, til den spæde start af stadsmusikantvæsenet i Danmark

Chr. d.4. (1577-1648) så store muligheder i et stadsmusikantvæsenet. Han var selv udøvende i musikken og sang og spillede med sine børn. Han blev meget begejstret for den nye musik fra syd. Nu kunne han også få mere kvalitet i sit private orkester til underholdning på slottet til taffel og fest. Han havde endda på Rosenborg slot i Kbh., ved en ombygning i 1613-15, forsynet en nybygget vinterstue med lydkanaler. De endte i fliser i gulvet, flisen kunne flyttes og vupti! gæsterne kunne nyde musikken uden at de kunne se musikerne. De sad i den kølige kælder, under kummerlige forhold og spillede til lyst for kongen og gæsterne.

Chr. d.4. kunne med indførelse af et stadsmusikantvæsen sikre sig dygtige trompetere, ved at forpligte stadsmusikanterne, til at uddannede trompetere til hæren og flåden.

Trompetsignalerne var datidens vigtigste kommunikation mellem kongen, officererne og soldaterne, under kamphandlingerne i krig. De skulle også uddanne musikere på strygere, træblæsere (piber), messingblæsere, trommer. I øvrigt var Johann Sebastian Bach (1685-1755), søn af Johann Ambrosius Bach der var stadsmusikant i Eisenach.

Glimt af skjalde, legere, stadsmusikanten hans svende og spillemænd i Danmark år 800-1849

År 1660 blev enevælden indført af Frederik d. 3. ved et statskup. Stadsmusikantvæsenet blev nu lovpligtigt og fra år 1670, kunne byerne ikke længere ansætte lokale musikere uden kongens godkendelse. Enevælden medførte nemlig en ny status og ændrede vilkår for musikerne.

Landet blev inddelt i 26 stadsmusikant distrikter der havde centrum i købsstederne og omfattede også de omkringliggende landdistrikter. De nu 235 privilegerede stadsmusikantmestre i Danmark havde en professionel musikutdannelse. De kunne ansætte hjælpere eller bortforpagte dele af distriktet til andre. Erhvervet var nu organiseret som mesterlære med svende og lærlinge, med forbillede i håndværker laugene, uden at der direkte blev etableret statsmusikants laug. Uformelle netværk fungerede i stedet for dette.

I byerne fik stadsmusikanterne tildelt privilegier af kongen, som udover undervisningen, også gav dem eneret til at spille ved byborgernes- og bondens fester af enhver slags og modtog således betaling for dette. Begivenheder som tidligere havde tilgodeset den lokale eller omrejsende spillemand, med en ekstra skilling. Hvis en bonde hyrede en lokal spillemand, og ikke stadsmusikant musiker, til sin fest, kunne bonden idømmes en bøde. Ligeledes kunne spillemanden få konfiskeret sit instrument og evt. indtjening, hvis han blev opdaget for sin "ugerning" i at spille til fest.

Stadsmusikanten brugte ofte hårdhændede midler til at hævde sine privilegier. Således beskrives det, at stadsmusikanten i Viborg, der i 1785 afslørede en fusker, som spillede violin i hattenmagernes lavsstue. Da fuskere ikke selv ville aflevere sit instrument, tog stadsmusikanten violinen fra ham og brækkede den i flere stykker. Musikere, legere, gøglere som håndterede de folkelige instrumenter, fra middelalderen, blev således forbudt at spille. Dog kunne de allernådigst indhente tilladelse hos stadsmusikanten, og betale en afgift for at få tilladelse til at spille til en fest, hvis de var dygtige nok.

Tårnblæsning var også en del af embedet, med musiceren på blæseinstrumenter fra slots-, kirke- eller rådhusårne, for at markere kirkelige højtider og offentlige begivenheder. I Danmark tårnblæste stadsmusikanter indtil 1849 på zinker (trætrompet), basuner og trompeter, når der skulle proklameres fest, fint besøg, kirkehandlinger eller afstraffelse på torvet.

Stadsmusikanterne havde en nøglerolle som formidlere mellem Danmark og udlandet samt mellem by og land. De præsenterede nye instrumenter, nye danse og ny musik, og fik Danmark inddraget i en fælles midt- og sydeuropæisk musikkultur.

I år 1780 blev det i Viborg bestemt, at musikerne fra Det kongelige Kapel havde fortrinnsret til stadsmusikantembederne, og kun hvis ingen i kapellet ønskede stillingen, kunne

Glimt af skjalde, legere, stadsmusikanten hans svende og spillemænd i Danmark år 800-1849

borgmestrene udpege den musiker, som de ønskede skulle have stillingen.

I starten af år 1800. Der var efterhånden, rundt i landet, mange eksempler på rets tvister, og bønsskrifter fra stadsmusikanten om forbedring af deres forhold, det gik ikke så godt som ønsket. Det var hårdt arbejde at fastholde sine privilegier i et samfund hvor centralstyring blev afløst af liberalisme, også inden for musikken. Således bestemte en kongelig resolution, at stadsmusikantstillingerne i byerne, efterhånden som de blev ledige, skulle forenes med embedet som organist. På landet blev musikudøvelsen givet fri, når privilegiehaveren døde. Stadsmusikantbegrebet var således på tilbagetog og de sidste rester forsvandt med enevældens ophørelse 1849 under Frederik d. 7..

H. C. Lumbye blev ansat som musikdirektør i Tivoli, da den åbnede d.15. August 1843. I 1847 fik H.C. Lumbye og Tivoli rejst en sag imod sig, fra Københavns stadsmusikant Carl Gottlob Füssel, for overtrædelse af hans privilegium, Füssel tabte sagen.

Den pålagte afgift og forbud for spillemænds udøven af musik på de gamle folkelige instrumenter, gjorde at instrumenterne forsvandt fra festerne. Dermed forsvandt også de gamle melodier som klangligt var tættere på kirketonearterne, Dorisk (mol klingende) og mixolydisk (dur klingende). På øerne har nogle af de gamle melodier holdt ved f.eks. Fanø, Manø og Læsø. Dog ikke så gamle at vi kan sige at de er fra før år 1500.

Afgifterne og forbuddene mod de folkelige musikere og instrumenter var væk. Endelig kunne de lokale spillemænd igen frit spille til fest og glæde for bonde og borger. De "nye" instrumenter, der i rigt mål var indført under stadsmusikantvæsenet og som vi kender dem i dag, overtog folkemusikken. Den var nu præget af hofmusikkens indtog fra Chr. d.4.s tid, via de tilrejsende musikeres- og stadsmusikanternes forpligtelse til at binde Danmark sammen med kultur og musik fra det midt og sydlige Europa, frem til 1849 og videre til i dag.

Vi kom ikke i kultur forbindelse med taktarterne 5/8 – 7/8 – 9/8 fra Balkan. Mol melodierne fra vores nordiske brødre og søstre samt Skotland og Irland, kan vi med glæde spille og tænke: Kunne vi selv komponere nye danske folkemelodier i mol?

Kildeliste:

Nationalmuseet: Stadsmusikanterne – Folkemusik i middelalderen, kirkens musik

Kbh. UNI-Abstract : Jens Henrik Koudal: For borgere og bønder: Stadsmusikantvæsenet i Danmark ca. 1660-1800

Danmarks National leksikon.

Viborg museum: Stadsmusikanter

Mogens Friis: Brikker til musikkens historie i Århus indtil ca. 1800.

Inge Florup Nielsen: Musiklivet i Horsens 1600-1930.

Finn Gravesen: Hvem ejer musikken